

Використані літературні джерела

1. Арнхейм Р. Визуальное мышление / Р. Арнхейм // Зрительные образы: феноменология и эксперимент. – Душанбе, 1971.
2. Аромштам М.С. Дети смотрят мультфильмы: психолого-педагогические заметки. Практика «производства» мультфильмов в детском саду / Марина Аромштам. – М.: Чистые пруды, 2006. – 32 с.
3. Давре А. От аудиовизуальной документации – к медиаобразованию / А. Давре // Средства коммуникации и личность ребенка: Материалы междунар. семинара, проходившего 16–17 июля 1993 г. в Звенигороде. – М.: Агентство ЮНПРЕСС, 1994.
4. Иткин В. Что делает мультипликационный фильм интересным? / В. Иткин // Искусство в школе, 2006. – № 1. – С. 50–54.
5. Кияница Л. А. Эстетические критерии оценки передач // Телевидение и дети. По материалам Первой научной конференции, проходившей в Москве 26–27 февраля 1973 года / Сост. В. М. Возчиков, Л. А. Кияница, В. В. Ксенофонтов. – М.: Искусство, 1976. – С. 78–82.
6. Козырева Л. Г. О социально-психологических особенностях детской киноаудитории / Л. Г. Козырева // Юный зритель. Проблемы социологии кино. – М.: Искусство, 1981. – 71 с.
7. Краснящих А. Играем в кино. Персонажи культового кино в детских играх / А. Краснящих // Искусство кино. 2005. – № 2. – С. 77–85.
8. Петрова Н. П. Компьютерная анимация как средство визуального мышления / Н. П. Петрова // Школьные технологи, 1998. – № 4. – С. 216–219.
9. Психологічна енциклопедія / Упоряд. О. М. Степанов. – К.:, 2006. – 424 с.
10. Смирнов А. В. Что такое мультимедиа? / А. В. Смирнов // Наука и школа, 2006. – № 4. – С. 54–56.

УДК 159.928.22:376.5

Мирослава Якимчук

м. Рівне

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ТВОРЧУ САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ГІМНАЗІЇ

Стаття посвящена актуальній проблемі творчеської самореалізації одарених учеників в освітньому процесі гімназії. Вияснена суть освітньої середовища, проаналізовано його вплив на одарених учеників. Определено содержание понятия «одаренность» и «одаренный ученик».

Ключевые слова: *образовательная среда, самореализация, одаренность, одаренные ученики, образовательно-воспитательный процесс.*

The article is sanctified to issue of the day of creative self-realization of the gifted pupils in educational process of gymnasia. Essence of educational environment is found out, his influence is analysed on the gifted students. Certainly maintenance of concept «gift» and «gifted student».

Key words: *educational environment, self-realization, endowments, gifted pupils, educational-educator process.*

Розбудова Української держави спонукає до переосмислення фундаментальних складових національної системи освіти: навчально-виховних і науково-методичних основ. Оновлення змісту навчально-виховного процесу – пріоритетне у реформуванні вітчизняної освіти й передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб суспільства.

У ХХІ столітті успіху досягають держави, котрі мають кваліфікованих фахівців у всіх провідних галузях. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту актуальна в нашій державі. Сутність змісту навчання і в цілому освітнє середовище необхідно будувати відповідно до потреб кожної особистості та індивідуальних можливостей учнів, зростання їхньої творчої самореалізації, що в майбутньому покликане зміцнити демократичні основи суспільства та прискорити його якісний розвиток.

Мета статті – дослідження впливу освітнього середовища на творчу самореалізацію обдарованих учнів у навчальному процесі гімназії.

У сучасному столітті стає актуальнішою проблема створення освітнього середовища у навчальних закладах, адже від його якості залежить і ефективність підготовки учнів

З'ясуємо значення поняття «освітнє середовище», що зустрічаємо у працях російських психологів і педагогів (В. Ясвін, С. Дерябо, В. Панова, В. Рубцова, Б. Бімбада, Н. Селіванової, Т. Слободчикова, В. Петровського, М. Князевої та ін.).

Зокрема, Ю. Мануйлов доводить, що освітнє середовище створює умови, базу (матеріальні та духовні блага, інформаційне поле тощо) для задоволення потреб суб'єкта, здійснення його діяльності; середовище опосередковує свідомість, поведінку суб'єкта; є умовою реалізації отриманих знань, сформованих умінь, самореалізації. На думку вченого, середовище формує особистість, її потреби, впливає на формування інтересів, мотивів тощо; воно створює її «за образом своїм та подібністю» [7].

Освітнє середовище, за А. Каташовим, є функціональним і просторовим об'єднанням освіти, між яким встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і його можна розглядати, як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості [4].

Г. Ковальов [5] виділяє такі структурні компоненти освітнього середовища:

- фізичне оточення – шкільне приміщення, його дизайн, розмір і просторова структура навчальних помешкань, умови для переміщення і розміщення учнів;
- людський фактор – добір учнів, наповнюваність класів і груп, його вплив на соціальну поведінку учнів, успішність учнів, етнічні особливості, якість підготовки вчителів, статево-вікова структура учнівського контингенту;

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

- програма навчання – новаторський характер змісту програм навчання, технології навчання, стиль і методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю.

Схиляємося до думки і Я. Корчака, який виділив такі основні типи освітнього середовища:

- *догматичне* – сприяє розвитку пасивності і залежності дитини;
- *кар'єрне* – сприяє розвитку активності і залежності дитини;
- *безтурботне* – сприяє вільному розвитку й зумовлює пасивну життєву позицію дитини;
- *творче* – сприяє вільному розвитку активної дитини [5, с.130].

Проаналізувавши різні погляди на «освітнє середовище», ми поділяємо думки науковців, які вважають, що *освітнє середовище* – це сукупність природних, фізичних і соціальних об'єктів та суб'єктів, що впливають на формування учня, його творчий, професійний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтовних педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня у навчальному закладі та поза його межами. Це середовище складає поле впливів на дитину:

- *педагогічних* (сукупність відповідних методів, засобів навчання і виховання; форм організації навчально-виховного процесу; застосування сучасних технологій навчання);
- *виховних* (врахування рушійних сил, закономірностей і принципів процесу виховання; підбір ефективних методів, прийомів і форм виховання у гімназії та ін.);
- *освітніх* (навчально-методичне забезпечення, яке сприяє навчанню, вихованню, розвитку, самореалізації обдарованих учнів);
- *професійних* (залучення висококваліфікованих вчителів, психологів тощо, котрі здатні виявити обдарованих дітей і фахово надавати допомогу в їхньому інтелектуальному і духовно-моральному розвитку);
- *соціокультурних* (врахування соціального стану, регіону проживання, етно- і соціокультурних традицій тощо).

Зазначимо, що освітнє середовище формує вчитель, який забезпечує умови взаємодії як педагогічної, так і міжособистісної між учнем та вчителем узгоджуючи це середовище з їхніми інтересами, потребами, підтримує розвиток, залучаючи учнів до самореалізації. На нашу думку, освітнє середовище – це не лише система впливів та умов формування особистості (взаємодія вчитель-учень), а й можливості, що спонукають для її розвитку, самореалізації.

Уперше поняття самореалізації (self-realization) запровадив у 1962 році Ф. Бредлі. У середині ХХ ст. проблема самореалізації опиняється в центрі уваги багатьох дослідників завдяки науковим дослідженням американських психологів (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм). Потреба в самореалізації – одна з необхідних потреб особистості. Вона є джерелом особистісно-змістової активності людини, спрямованої на творче перетворення світу. За визначенням А. Маслоу, самореалізуватися – означає

стати тією людиною, якою ти можеш стати, досягнувши вершини потенціалу. Самореалізація – не одиничний акт, а процес постійного подолання внутрішніх протиріч особистості для повного розкриття її сил і здібностей. Підтримуємо позицію А. Маслоу, яку поділяють К. Роджерс, В. Сухомлинський та ін. науковці про те, що самореалізація, як самовдосконалення і саморозвиток неможлива без постійної творчої індивідуальної і колективної діяльності.

У психології, самореалізацію розглядають у трьох аспектах, як: 1) потребу; 2) діяльність; 3) результат цієї діяльності. Безперечно, у педагогіці, самореалізація – це одна з цілей педагогічного процесу, що полягає у допомозі особистості реалізувати свої можливості, здібності, задатки.

Обдаровані учні не завжди можуть творчо самореалізуватися під час навчально-виховного процесу, а, згодом, після здобуття фахової освіти і під час виконання службових обов'язків. Проблеми можуть бути як в учнів, так і в тому, що не створено належних умов освітнього середовища. Тому сучасні науковці теоретики і практики, вчителі тощо почали активно досліджувати цю проблему.

Нами проаналізовано наукові основи творчої самореалізації обдарованих учнів у навчально-виховному процесі гімназії і з'ясовано, що ця проблема досліджена недостатньо. У педагогічно-психологічних дослідженнях є різні підходи й тлумачення понять «обдарований учень», «творча самореалізація». Творчу самореалізацію обдарованих учнів як наукову категорію розглядали з різних точок зору, беручи за пріоритетні напрями дослідження педагогічні, психологічні, естетичні, виховні й інші положення. Проте результати таких досліджень не було узгоджено з сучасними вимогами до навчально-виховного процесу гімназії, значенням обдарованості, творчої самореалізації, фаховим підходам вчителів гімназії і діючими критеріями перевірки дієвості педагогічних систем. Не повною мірою враховано та чітко не визначено оптимальні педагогічні умови й принципи, що забезпечать ефективність творчої самореалізації обдарованих учнів у навчально-виховному процесі гімназії із урахуванням інновацій у розвитку гімназійної освіти. Практика організації навчально-виховного процесу в гімназії і сучасні наукові розробки початку XXI століття з проблем творчої самореалізації обдарованих учнів підтверджують необхідність пошуку та використання найкращих рішень для розробки ефективної методичної системи творчої самореалізації обдарованих учнів у гімназії.

Нами вивчено і проаналізовано стан дослідженості окресленої проблеми і це дозволяє зробити такі висновки:

1. Оцінка теоретичних положень про сутність творчої самореалізації обдарованих учнів, педагогічної діяльності, особистісного, гуманістичного, синергетичного, аксіологічного та компетентнісного підходів до навчально-виховного процесу в гімназії є основою для створення теоретико-методичних аспектів творчої самореалізації обдарованих учнів у навчально-виховному процесі гімназії.

2. У діяльності гімназії є ряд можливостей для формування творчої самореалізації обдарованих учнів у навчально-виховному процесі.

3. Спрямоване, систематичне формування творчої самореалізації обдарованих учнів забезпечується за умови реалізації методичної системи, в якій поєднуються традиційні та інноваційні форми, методи, засоби навчання і виховання.

Зауважимо, що зміни, які відбулися в системі освіти останнім часом змінили ставлення до тих, хто навчається та проявляє неординарні здібності. Створено освітні заклади, навчальні й соціальні програми, громадські організації і фонди, що ставлять за основну мету виявлення, навчання та розвиток обдарованих дітей. На заміну старій уніфікованій школі, зорієнтованій на середнього учня, приходить нова система альтернативної освіти, спрямована на ефективний розвиток обдарованих дітей.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті щодо цього зазначає, що система освіти має забезпечувати «розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, підтримку обдарованих дітей і молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [8].

Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [1].

На нашу думку, *обдаровані учні* - це діти з підвищеним рівнем розумового розвитку, які мають відмінну пам'ять, добре розвинене абстрактне мислення, наполегливі в досягненні результатів у сфері, що їх цікавить, досягають значних успіхів у навчанні, проявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас, навчальне заняття для них цікаве лише тоді, коли використовуються дослідницькі методи, методи проектів Вони із задоволенням виконують складні завдання.

Необхідно відзначити, що Н. Лейтес [7] виділяє три *категорії обдарованих учнів* з:

- 1) ранньою розумовою реалізацією;
- 2) прискореним розумовим розвитком;
- 3) окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, в яких за звичайним рівнем інтелекту спостерігається особливе «тяжіння», інтерес до певного окремого навчального предмета (галузі науки чи техніки). Такий учень, починаючи з середніх класів, часто захоплюється математикою, фізикою, біологією чи мовою, літературою, історією, значно випереджаючи ровесників легкістю засвоєння специфіки матеріалу. Навчальні заняття з інших предметів можуть таку дитину обтяжувати.

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов виділяються високим рівнем інтелекту, особливо вони бувають помітні в молодших класах. За даними психологів, прискорений розвиток інтелекту пов'язаний з великою розумовою активністю і пізнавальною потребою.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються розумовими здібностями, не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту та, не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на будь-які об'єкти, багатство уяви або здатність до спостереження).

Вирішуючи проблему навчання обдарованих дітей, необхідно визначити, в якій формі проявляється обдарованість, а вона, як зазначалося, може проявлятися як:

- обдарованість висока, явна – «в всіх на очах». Спеціалісти стверджують, що кількість таких обдарованих дітей складає приблизно 1-3 % від загальної кількості дітей;
- обдарованість вікова, тобто в певному віці дитина показує явну обдарованість, а через декілька років вона зникає;

обдарованість прихована (потенційна), що існує як потенційна перспектива розвитку його здібностей. Дітей з прихованою обдарованістю значно більше, ніж з явною. Передбачають, що загальна кількість явно й неявно обдарованих дітей складає приблизно 20-25% від загальної кількості учнів [9].

Актуальність проблеми навчання і виховання обдарованих учнів зумовлена особливостями сучасного розвитку цивілізації, адже сьогодні особливо відчутна потреба у висококваліфікованих кадрах, які мають нестандартне мислення, схильних до саморозвитку, творчої самореалізації тощо. Проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на перший план у нашому суспільстві, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей, стимулювання творчої праці, захист обдарованих і талановитих.

Пропонуємо фрагмент навчального заняття української мови у 7 класі з елементами самореалізації (інтелектуальної) обдарованих учнів. Воно є нестандартним, оскільки через казку учні повторюють вивчений матеріал: актуалізують знання про самостійні частини мови, а також реалізують їх на практиці (під час виконання різних типів завдань). Учні відгадують ребуси, загадки, виконують індивідуальну роботу з картками, допомагають створювати казку.

Тема: *Самостійні частини мови*

- Навчальна мета:** повторити основні відомості про самостійні частини мови, їх граматичні ознаки.
- Розвивальна мета:** розвивати в учнів уміння застосовувати теоретичні знання на практиці, увагу, логічну пам'ять, спостережливість, усне мовлення, збагачувати словниковий запас.
- Виховна мета:** підібраним матеріалом виховувати в учнів любов до природи, повагу до рідного слова та Батьківщини.
- Тип уроку:** повторення вивченого матеріалу теми розділу.
- Методи навчання:** слово вчителя, вправи, евристична бесіда.
- Обладнання:** індивідуальні картки, малюнки, ребуси, ілюстрації казки, засоби мультимедії.

Соціокультурна лінія: людина і природа

Хід уроку

1. Повідомлення теми і мети уроку (2-3 хв.)
2. Повторення матеріалу (35 хв.)

Учитель розпочинає урок з казки, розповідаючи дітям про «острів Знань», який з'явився на карті Світу. Наголошуючи на тому, що у цих жителів сталося нещастя і Король країни Темряви викрав королеву Морфологію, замкнув її у своєму замку Золотим ключем. Лише той зможе врятувати її, хто пройде випробування і дістане золотий ключ. Один лише Барвінок згодився допомогти своїй Королеві, бо був розумним, сміливим, відданим (на дошці показуємо зображення Барвінка і Королеви). Але учні повинні допомогти йому в дорозі. Всі вирушають в дорогу.

Перші випробування чекають у лісі «Іменника» (вчитель вивіщує на дошці зображення лісу).

Учні переписують, записаний на дошці вірш, і підкреслюють іменники. Повторюють визначення поняття «іменник». У цей час двоє учні працюють із індивідуальними картками.

Картка 1.

1. Прочитайте виразно віршовані рядки. Випишіть іменники. Зробіть морфологічний розбір іменника (на вибір)

Не одцурайсь, мій сину,
Мови. У тебе іншої нема.
Ти плоть і дух – одне-єдине
Зі словом батьківським – Людина,
Без нього – просто плоть німа.
Без мови в світі нас – нема!

(М. Шевченко)

2. Розповісти про відміни іменника.

Під час роботи з індивідуальними картками учні самореалізують авторські здібності (читають виразно вірш), а також реалізують набуті знання та вміння на практиці.

Не згаявши багато часу, Барвінок вийшов із лісу і побачив поляну «Прикметник», де на нього чекали інші випробування (вчитель вивіщує на дошці зображення поляни). Перше випробування: потрібно описати поляну, використовуючи багато прикметників (учні самореалізують вміння описувати та уявляти, таким чином розвивають творчу уяву, фантазію)

На мультимедійній дошці написано вірш. Завдання учнів виписати прикметники і пояснити, чому вони вважають виписані слова прикметниками. Далі учні повторюють вивчене про прикметник, відповідаючи на питання вчителя.

Швидко і якісно виконавши завдання, які чекали Барвінка на цій поляні, він мерщій побіг далі. Перед ним з'явилися величезні гори «Числівник», де на нього чекали нові та ще складніші випробування.

Відгадайте загадки, визначте числівники, вказавши до яких розрядів вони належать. Далі робота з класом, який вчитель ділить на дві групи, кожна з яких виконує своє завдання (відміняє числівник, вводить його в речення).

Перед Барвінком відкрилися зимові простори царства «Займенника». Там було дуже холодно і наш рятівник Королеви втомився. Побачивши хатинку, він вирішив трішечки перепочити.

Учитель пропонує учням Хвилинку-веселинку, під час якої вони відгадують ребуси, загадки. Активно відпочивши, Барвінок знайшов такі «питання-жарти» (завдання учнів – записати відповіді, вказавши розряд займенника)

1. Які два розряди займенника заважають автотранспортові? (*я-ми*)
2. Які три займенники найчистіші? (*ви-ми-ті*)
3. Який займенник у спорті може задовільнити суперників, але розчарувати болільників? (*нічия*)

Під час виконання цього завдання учні творчо самореалізують набуті інтелектуальні знання, розвиваючи розумові здібності.

Найважчі випробування на Барвінка чекають у морозному, зимовому володінні «Дієслова».

Учні виконують різноманітні завдання на дошці, у робочих зошитах, реалізуючи набуті знання на практиці з теми «Дієслово».

Пройшовши усі випробування, Барвінок дійшов до замку Короля Темряви, перемігши його, знайшов Золотий ключик і врятував Королеву Морфології. Усі мешканці раділи, а Барвінок став Героєм на «острові Знань».

1. Підведення підсумків (3 хв.)

Ми пройшли нелегкий шлях з Барвінком, багато чому навчилися і тому, сподіваюся, що ви легко відповісте на питання:

1. Які є групи частин мови?
2. Які частини мови ми відносимо до самостійних?

Тому, що учні допомагали Барвінку врятувати Королеву Морфології й «острів Знань» від короля Темряви, на них чекали призи. Ті з учнів, які змогли проявити (реалізувати) себе найкраще, використавши творчі здібності, отримують такі бали (оцінювання учнів).

2. Завдання додому, підготовка до його виконання (3-4 хв)

До виконання домашнього завдання необхідно підійти творчо (вчитель ділить клас на групи – хлопчики і дівчатка):

- 1 група – складіть п'ять речень зі словами: весна, сонечко, поляна, настрої, природа.
- 2 група – складіть п'ять речень зі словами: квіти, радість, весна, галявина, щастя.

Вважаємо, що такий нестандартний підхід до навчального заняття, використання активних методів навчання, сприяє ефективній самореалізації учнів.

Отже, підтримуємо багатьох науковців, які вважають, що обдаровані діти – національна гордість. Виявлення таких дітей і робота з ними – актуальне завдання навчальних закладів різних типів. Розуміємо, що обдарованість – явище багатогранне і складне, тому проаналізувати і описати шляхи його виявлення і розвитку непросто. Після опрацювання досліджень у цьому напрямку можемо констатувати, що існує думка,

що творчі здібності, певна обдарованість властиві будь-якій дитині, нам залишається лише помітити їх, діагностувати та розвинути.

Таким чином, узагальнюючи результати наших досліджень, дійшли висновків, що в умовах гімназії важливо правильно організувати роботу учителя з обдарованими дітьми, створюючи необхідне освітнє середовище для їх розвитку й психологічно готуючи до праці, самовиховання, творчої самореалізації.

Використані літературні джерела

1. Волкова Н. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
2. Горай Ю. Творчі здібності та обдарованість / Ю. Горай // Психолог. – 2006. – № 25. – С. 10–15
3. Загальна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. акад. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с.
4. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
5. Крижко В. В. Аксиологічний потенціал державного управління освітою: навчальний посібник / В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. – К.: Освіта України, 2005. – 217 с.
6. Лейтес Н. Об умственной одаренности. – М., 1960. – 216 с.
7. Мануйлов Ю. С. Аксиоматика средового похода в воспитании (опит построения) / Ю. Мануйлов // Методология теория и практика воспитательных систем: поиск продолжается. – М., 1996. – С.123–136.
8. Національна доктрина розвитку освіти: затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347 // Освіта, 2002. – № 26. – С. 2–4.
9. Семенова І. Особливості навчання і виховання обдарованих дітей // Завуч, 2001. – № 2 (січ.). – С. 5–7.
10. Хілько Ю. Інноваційний досвід педагогічної роботи з обдарованими дітьми в чартерній школі «Вестмаунт» (Канада, провінція Альберта) / Ю. Хілько. – С.172–17.